

Madina TAIROVA

Andijon davlat universiteti
maktabgacha ta'lim metodikasi
kafedra o'qituvchisi

TA'LIM MUASSASALARI TARBIYALANUVCHILARINING KASBIY FAOLIYATGA OID RIVOJLANISHLARIDA PEDAGOG TARBIYACHILAR KASBIY FAOLIYAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING ROLI

Ushbu maqolada ta'lim tizimini isloh qilish mexanizmlari haqida fikr yuritilgan. Bugungi kunda axborotlar oqimining keskin ko'payishi, rivojlanishi, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jadallashuviga, mavjud pedagogik psixologik, metodik, amaliy tayyorgarlikning yangicha bosqichiga o'tish bo'yicha shaxs kasbiy mahorati, ijodkorligini rivojlantirishga e'tiborni yanada ko'proq qaratish lozimligi haqida ma'lumotlar berilgan va shu bilan birga, uning samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosa va tavsiyalar ishlab chiqish mexanizmlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: modernizatsiya, pedagogika, boshqaruv, kasbiy faoliyat, kasb ta'limi, zamonaviy kasblar olami, kasbiy ixtisoslik, tarbiya, kasb ustasi, mahorat, ustoz-shogird, o'quvchi, o'qituvchi.

В статье рассматриваются механизмы реформирования системы образования. Сегодня необходимо уделять больше внимания резкому увеличению потока информации, развитию, ускорению научно-технического прогресса, переходу на новый этап педагогической, психологической, методической, практической подготовки, развитию профессиональных навыков и творческих способностей. приводятся данные, а вместе с тем описываются механизмы разработки научно обоснованных выводов и рекомендаций для повышения его эффективности.

Ключевые слова: модернизация, педагогика, менеджмент, профессиональная деятельность, профессиональное образование, современный мир профессий, профессиональная специализация, образование, магистр, мастерство, педагог-ученик, студент, учитель.

This article discusses the mechanisms for reforming the education system. Today we need to pay more attention to the sharp increase in the flow of information, development, acceleration of scientific and technological progress, the transition to a new stage of pedagogical, psychological, methodological, practical training, the development of professional skills and creativity. Data are provided, and at the same time, mechanisms for developing scientifically based conclusions and recommendations to increase its effectiveness are described.

Key words: modernization, pedagogy, management, professional activity, vocational education, modern world of professions, professional specialization, education, master, skill, teacher-student, student, teacher.

Kirish. Respublikamizning ijtimoiy – iqtisodiy, siyosiy – madaniy va ma'naviy hayotida ro'y berayotgan hodisalar, uni jahon hamjihatligiga tezkor kirishini, hamda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish borasida olib borayotgan islohotlarni tezlashtirishni talab etmoqda. Buni amalga oshirishning muhim shartlaridan biri mamlakat mehnatkashlarining, xususan, yoshlar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilarning kasb malakalari va mahoratlarini takomillashtirish ehtiyojini tug'dirdi. Zero, bugungi kunda axborotlar oqimining keskin ko'payishi, rivojlanishi, ilmiy – texnikaviy taraqqiyotning jadallashuviga, mavjud pedagogik – psixologik, metodik, amaliy tayyorgarlikning ma'lum darajada "eskirishi"ga olib keldi va bu o'z navbatida pedagogik mehnat bilan shug'ullanuvchilarning kasbiy mahorati, ijodkorligini rivojlantirishga e'tiborni yanada ko'proq qaratish lozimligini taqozo etdi. Bu e'tibor va talabni amalga oshirishning muhim omillaridan biri, kasbiy mahoratni takomillashtirish texnologiyasini joriy etish. Buning uchun esa kasbiy pedagogik tayyorgarlik, ta'lim yo'nalishida pedagogik mahorat asoslari fanini o'qitishni mukammallashtirish demakdir.

Asosiy qism. Ma'lumki, umumiy mehnat bilan kasb ixtisosligi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Chinakam kasbiy mohirlik darajasi shaxsning umumiy rivojlanishi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlikda, aloqada bo'ladi. Zero, kasbni aniq tanlash, unga bo'lgan qiziqishni orttirish, mahoratli bo'lishni uyg'otadi. Mahoratli kasb egasining ma'naviy dunyosi boy, ishlash qobiliyati teran bo'ladi va u o'z kasbi yordamida o'ziga ham, boshqalarga ham katta foyda keltiradi. Shuning uchun kasbiy mahoratni shakllantirish, tarbiyalashga va nihoyat uni takomillashtirishga intilish, uni kerakli ma'lumotlar, axborot(bilim)lar, malakalar bilan to'ldirib borish shu kunning, qolaversa ta'lim islohotlarining dolzarb masalasidir.

Shu o'rinda e'tirof etib o'tish joizki, pedagogik mahorat o'qituvchi - tarbiyachi kasbiy va shaxsiy fazilati to'g'risidagi fan sifatida ma'lum metodologik asosga ega. Darhaqiqat, o'qituvchi kasbiy mahoratini

shakllantirishning ilmiy-nazariy, metodologik va amaliy yo'nalishlari Y.P.Azarov, T.I.Gonobolin, A.K.Kuzmina, O.A.Abdulina, A.V.Mudrik, N.V.Kuxarev, V.A.Selastyonin, V.A.Kan-Kalik, N.D.Nikandrov, A.V.Petrovskiy, Umar az Zamaxshariy, Burxoniddin Zarnudjiy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, M.Ochilov, K.Zaripov, V.A.Kruteskiy, J.G.Yo'ldoshev, E.G'oziyev, U.Mahkamov, B.Xo'jayev va boshqalarning ilmiy asarlarida yoritilgan. Ularning ta'kidlashlaricha, o'qituvchi o'z fanining bilimdoni bo'lishi bilan birga, insonparvar, adolatli bo'lishi, milliy tarbiya targ'ibotchisi hamda komil inson sifatida o'zida shaxsiy-kasbiy sifatlarni tarkib topdirgan kasb egasi bo'lishi lozim.

Ijtimoiy qiymat va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy psixologik hodisalar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hozirgi davr bilan uyg'unlashtirish hamda ajdodlar bilan avlodlar vorisligini o'rnatish faqatgina shu kasb egalari yordamida amalga oshiriladi. Mashhur Naqshband tariqatida shunday hikmat bor "... Adab bu xulqni chiroyli qilish, so'zni va fe'lni soz qilishdir. Xizmat odobi ulug' baxtdan yaxshiroq, uning belgisi amalning qabo'li, tug'yon esa amalning buzuqligidir. Adabni saqlash – muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxti, yana muhabbat urug'i hamdir".

Shuningdek jahon fani va madaniyatiga o'zining boy ilmiy merosi, ko'p qirrali ilmiy faoliyati bilan ma'lum va mashhur bo'lgan Abu Rayhon Beruniyning ijodida ham insonning ta'lim-tarbiyasi, kamoloti bosh masala bo'lgan. U "O'quvchini hamma narsaga o'rgatish" nomli risolasida, ustoz shogirdni san'atga, tabiat ko'rsatmalariga asoslanishga, uning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi lozim deb, ta'kidlagan.

Ibn Sino "Tib qonunlari" asarining birinchi kitobida yoshlar ta'lim-tarbiyasida alohida guruhlar bilan suhbat uslubini tavsiya qiladi. Ibn Sino shu va shunga o'xshash usullar haqida fikr yuritar ekan o'qituvchilik – tarbiyachilik kasbining imkoniyatlarini ochib beradi.

Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg o'qituvchining muntazam ravishda fan bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday yozgan edi: - "O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmog'i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bu o'qituvchidan hech natija kutib bo'lmaydi".

Hozirgi fan va texnika jadal ravishda rivojlanayotgan, axborotlar keskin oshib borayotgan bir davrda o'qituvchi pedagogik mahoratini tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Agar, ilgari fanning biror sohasida ro'y berayotgan yirik kashfiyot qariyb o'n, o'n besh yillik samarali va kishi zo'rg'a ishonadigan voqea hisoblangan bo'lsa, hozirgi vaqtda har yili, hatto, har oy ichida fan, texnika sohasida shunday yangi - yangi kashfiyotlar ro'y bermoqdaki, bilimlarning ilgari noma'lum bo'lgan yangi yo'nalishlari maydonga kelmoqdaki, buning uchun har bir kasb egasi, jumladan o'qituvchi o'z mahorati ustida muntazam ishlash kerak bo'ladi.

Kishilarda, eng avval yoshlarda, bilimga bo'lgan intilish beqiyos darajada o'sib borayotir. Shuning uchun hozir o'qituvchi faqat o'z fani bo'yicha emas, balki o'z faniga yaqin bo'lgan sohalardagi yangiliklarni bilishi ham lozim bo'ladi. Chunki, adabiyot darslarida talabalarni – nisbiylik nazariyasi, molekulyar biologiya, kibernetikaga doir masalalar qiziqtirib qoladi. Qiziquvchan o'quvchi-yoshlarni fanning bu sohalari bo'yicha savollariga javob bera oladigan o'qituvchigina ularning sevimli o'qituvchisi bo'la oladi. Buning uchun mahorat zarur. Shunday vaqtlarda o'qituvchi va yosh o'qituvchilarga: "Izlaning, o'qing, iloji boricha yana ko'proq o'qing!", deging keladi.

Fikrimizcha, badiiy adabiyotni yetarli o'qimagan o'qituvchi tarixdan, fizikadan, matematikadan yaxshi dars bera olmaydi. O'qituvchi faoliyatining pedagogik qobiliyatlar tizimida tadqiq qilgan N.V.Kuzmina shunday yozadi: - "Ta'lim-tarbiyada ro'y beradigan ko'pgina kamchiliklar o'qituvchi-tarbiyachining pedagogik qobiliyatining amaliy yo'nalishini yaxshi bilmaslik, iste'dodning o'qituvchida yo'qligidir".

Hozirgi zamonning madaniyatli jamiyatida pedagoglar alohida diqqatga sazovor bo'lgan kishilar hisoblanadilar. Agarda ta'lim-tarbiya sohasida pedagog o'rniga tayyorgarligi sust odam bo'lsa, birinchi navbatda bolalar jabr chekadi. Chunki bunda tiklab bo'lmaydigan ma'naviy-ma'rifiy yo'qotishlar yuzaga keladi. Shundan kelib chiqqan holda jamiyatda shunday sharoitlar yaratilishi kerakki, unda bolalar bilan ishlayotgan mutaxassislar orasida mukammal tayyorgarlikka ega pedagog tarbiyachilar ko'proq bo'lishiga erishilsin.

Tarbiyachi avvallambor pedagogdir, pedagog deganda, odatda, ma'lum bir kasb va shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy vazifa egasi tushuniladi. Bunda, real hayot sharoitida faoliyat chegarasini belgilash ancha mushkuldir. Ushbu kasb ichki murakkab tuzilishga ega bo'lib, turli ta'sir vositalari ideal xususiyatli jihatlarni o'zida mujassamlashtirgandir. Oddiy kishilar nazarida bu qandaydir bir tarqoq obraz sifatida, masalan "sevimli o'qituvchi" kabi g'alati tuyuladi. Shu bilan birga "kasb obrazi" sifatida mujassamlashgan holda ham uchrashi mumkin. Bu ilmiy, adabiy va folklor asosida shakllangan bo'ladi. Shu sababli bunda "kasb" atmasini aniq belgilash kerak bo'ladi. Kasb – inson mehnat faoliyatining

ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan biror turi, sohasi; hunar. Kasb tushunchasining to'rtta ta'rifini ajratib ko'rsatish mumkin bo'ladi:

1. Inson kuch-quvvatini sarflaydigan soha va mehnat subyekti sifatida kishi o'z vazifasini bajaradigan soha.
2. Muayyan mehnat vazifalarini bajaradigan kishilar jamoasi.
3. Maxsus tayyorlanganlik (bilim, ko'nikma, malaka, kavalifikatsiya) darajasi bo'lib, uning yordamida inson muayyan turdagi mehnat vazifasini imkoniyatiga ega bo'ladi.
4. Faoliyat, kasb egasining professional darajada o'z vazifasini amalga oshirishning mexanizmlarini o'rgatadi.

Kasb bu bajarilishi zarur bo'lgan va bevosita hayot bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. U o'zining maqsadi, me'yorlari, vositalari, mahsuliga ega bo'lib, o'sha jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati va texnologiyasi bilan bog'liq ravishda amalda bo'ladi hamda unga xizmat qiladi. Kasbni ixtisoslik hujjatlarida belgilangan faoliyat predmeti bilan bog'liq bo'lgan mutaxassislik tushunchasi bilan chalkashtirmaslik kerak. Chunki mutaxassislik tor yoki keng bo'lishi mumkin. Nima bo'lganda ham u qandaydir bilimlar doirasi bilan bog'lik holda bir butun bo'ladi. Masalan, pedagogik kasb bo'lib, unda filolog shu kasb ichidagi mutaxassislik sifatida bir bo'lak hisoblanadi. Bir kasb ichida bir nechta mutaxassisliklar bo'lishi mumkin. "Kasb" atamasi bilan bir qatorda ko'pgina bahslarga sabab bo'ladigan "kasbiy mahorat" tushunchasi ham uchraydi. Ushbu tushunchani shaxsni shakllantirish konsepsiyasidan kelib chiqqan holda izohlash mumkin bo'ladi. Kasbiy mahorat bu insonda yangi sharoitlarda ma'lum bir sohaga oid murakkab vazifalarni hal etish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashdagi uzoq faoliyat davomida kechadigan shaxsiy psixologik taraqqiyot o'zgarishlarining mahsulidir. Kasbiy mahorat shakllanishi uchta yo'nalishda boradi:

1. Butun faoliyat tizimi, vazifalari va pog'onali tuzilishdagi o'zgarishlar yo'nalishi. Zarur mehnat ko'nikmalariga ega bo'lish jarayonida kasbiy malakalarning pog'onama-pog'ona o'sishi, ixtisoslik faoliyati usullari rivojlanishi ro'y beradiki, unda shaxs shu sohaga oid faqat o'ziga xos bo'lgan "o'z uslubini" yaratadi;

2. Shu soha egasining shaxsi o'zgaradi, ya'ni tashqi ko'rinishda (nutq ohangi, muomala, hissiyotlar o'zgarishlari), ichida (diqqat, xotira, tafakkur o'zgarishlari) kasbiy dunyoqarash o'zgarishlari ro'y beradiki, unda kasbiy mahorat munosabati shakllanadi.

O'z mehnat faoliyatiga nisbatan munosabat o'zgaradi va turli sohalarida namoyon bo'ladi:

- kognitiv sohada – obyekt bo'yicha ma'lumotga ega bo'lish va uning ahamiyatini anglash darajasi;
- hissiy sohada – tarbiya obyektiga nisbatan qiziqish, qiyinchiliklarga qaramasdan u bilan o'zaro hamkorlikka intilish va undan qoniqish;
- amaliy sohada – tarbiya obyektiga ta'sir etishda o'zining real imkoniyatlarini anglash natijasida tarbiyalanuvchiga ta'sir etish uning bilan hamkorlikka aylanadiki, bu kasbiy madaniyatning shakllanganligidan dalolat beradi.

Bugungi kunda iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarning asosiy maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilishdan iboratdir. Shu jihatdan ham ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy g'oyani o'zida mujassam etgan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustivor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Respublikamiz hukumati xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning xilma xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Darhaqiqat, xalqimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishida bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol naslning tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir. Shu bois mamlakatimizning istiqbol yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq buyuk madaniyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berib kelinmoqda. O'qituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlarini amalga oshirilishi pedagogik mahoratni takomillashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi. Shuningdek, maxsus bilimlar va malakalar asosida bolalarini kuzatish, ularning o'sishidagi muhim narsalarni jamiyatda vujudga kelgan asosiy ijtimoiy g'oyalar bilan taqqoslash, ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli vositalar bilan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish, tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solish maqsadga muvofiqdir. Albatta, bunda o'qituvchi talabchan, yaxshi mehribon, sabrli, bosiq va o'z kasbiga nisbatan e'tiqodli bo'lishi lozim. Bolani butun qalbi bilan sevadigan

o'qituvchi ko'proq tabassum qiladi, kamroq qovoq soladi. Bolalarga bilim berish bilan birgalikda ayni vaqtda ularga o'z xarakterini o'tkaza oladi, ularga odamiylik namunasi bo'lib ko'rinadi.

O'qituvchining kasbga oid mahoratini shakllantirishda pedagogik-psixologik nazariyalarning ahamiyati kattadir, chunki ma'naviyatimizning shakllanishida o'z-o'ziga ega bo'lgan ulug' insonlar faoliyati to'g'risida, ularga qo'yilayotgan talablar haqida zamonaviy pedagogik texnologiyalar to'g'risida nazariyalar kasbiy mahoratni shakllantirishning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Pedagogik tajribalarni takomillashtirishda ilmiy pedagogik ma'lumotlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Chunki, hozirgi zamon fan va texnika taraqqiyoti o'qituvchining ijodkor bo'lishini fanning muhim muammolari yuzasidan erkin fikr yurita olishi, fan yutuqlarini o'quvchilarga yetkaza olishi va nihoyat o'quvchilarni ham ijobiy fikrlash, tadqiqotchilik ishlarini o'rgata olishini talab qiladi. Shuning uchun o'qituvchi avvalo, tadqiqotchilik ishlarini olib borishi va bu sohada malakalarni egallashi zarur. O'qituvchi ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishi davomida, tajribalarni to'playdi, tahlil qiladi, ular asosida xulosalar chiqaradi. U shu xulosalardan o'zining amaliy faoliyatida foydalanish jarayonida hozirgi zamon o'qituvchi uchun zarur bo'lgan juda muhim bilimlarni egallaydi. Kasbiy mahoratni takomillashtirishda shaxsiy pedagogik izlanishning ahamiyati kattadir. O'qituvchi ishidagi muvaffaqiyatni kunlik faoliyatida kattalar va bolalar, ayrim guruh va yakka shaxslar bilan aloqaga kirisha olish qobiliyatini ta'minlaydi.

Aloqalar faoliyatda duch keladigan turli xil voqealarga pedagogik qoidalar nuqtayi nazaridan emas, balki sharoitni hisobga olgan holda ijobiy hal etish talab etiladi. Keng ilmiy saviyaga ega bo'lish, intellektual qiziqish, yangilikni his qila bilish, kasbiy mahoratni oshirishga intilish o'qituvchiga xos xususiyatlardan hisoblanadi. Ta'lim sifati davlat ta'lim standartlariga muvofiq bo'lishi uchun amaliy va nazariy mashg'ulotlar o'tkaziladi. Bu sohada ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshiriladi. Shaxsiy izlanishlar va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish o'qituvchining kasbiy mahoratini takomillashtirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

Mustaqil O'zbekiston davlatining kasb-hunar ta'limi kollejlari ishlaydigan o'qituvchi vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan holda ixtisosga doir bilimlarni chuqur bilishlari lozimdir. Shuningdek, nazariy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy, diniy ilmlardan ham xabardor ma'naviy barkamol bo'lmog'i lozim. Xalqimizning kelajagi mustaqil O'zbekistonda istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga uning saviyasiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. O'qituvchi shaxsining kasb sohasidagi xususiyatlari bu - o'z kasbiga muhabbatli bo'lish, pedagogik nazokat, pedagogik tasavvur, tashkilotchilik qobiliyati, haqqoniylik, dilkashlik, talabchanlik, qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik, o'zini tuta bilish, kasbiy layoqatlik va boshqalar.

Samarali pedagogik ta'sir ko'rsatishni to'g'ri tashkil etish bolalar bilan muomala qilishda, samimiy munosabatda bo'lishga yordam beradi. Amaliy pedagogik faoliyatda ilmiy g'oyalar va pedagogik tarbiyani qo'llash, o'qituvchi mehnatiga ko'p jihatdan bog'liq. Lekin bu mehnat natijalari darhol ko'rinmaydi. Uning mahsulini ko'rish uchun yillab mehnat qilish kerak. O'qituvchi faoliyatini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bu faoliyat o'zining sifat ko'rsatkichlari bo'yicha ham turlicha bo'ladi. Haqiqiy fidoiy o'qituvchilar o'z faoliyatida eng yaxshi natijalarga erishadilar. Tajribali novator o'qituvchilar bolalarga samarali ta'lim-tarbiya berish bilan bir qatorda pedagogika fanidan yangi yo'l ham ochmoqdalar. Kasbiy mehnatni amalga oshirish jarayonida quyidagi xususiyatlarni o'z faoliyatida amalga oshirishlari zarur:

1. O'qituvchining siyosiy qarashlari va e'tiqodining aniqligi hamda barqarorligi, o'quvchilar oldida chinakam obro' e'tibor qozonishi.

2. Mamlakatning butun ijtimoiy hayotida faol ishtirok etish va egallagan tajribalarni ta'lim muassasalariga olib kirish, bu faoliyatga o'z o'quvchilarini jalb qilish, ularni ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlash.

3. Har bir o'quvchi shaxsiga katta qiziqish bilan qarash va barcha jamoa ishlarini tashkil etish.

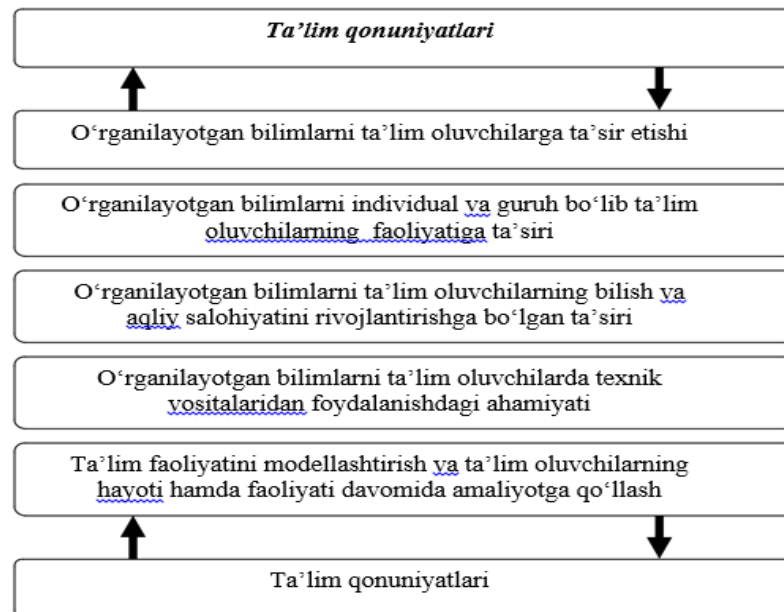
4. O'qituvchilar o'z ishlariga bugungi kun talabi bilan emas, balki kelajakni o'ylab ish yuritish.

5. Bolalarga bo'lgan munosabatlari, ularning taqdiri haqida g'amxo'rlik qilish, o'z tarbiyalanuvchilarining kelajagi bilan qiziqish.

6. O'quvchi shaxsiga har tomonlama ta'sir ko'rsatish.

7. Ilg'or pedagogik tajribani hamda ta'lim va tarbiya nazariyasini chuqur o'rganish, hamma yangiliklarni tushunib olish, ularni o'z tajribalari bilan solishtirib ko'rish, ba'zilarini o'z ishida tatbiq qilish.

Pedagogika kasbining asosiy mazmunini nafaqat insonning ma'naviy-ma'rifiy ehtiyojlarini qondirish va uni oddiy tushunish tashkil etadi. Pedagogika kasbida yetakchi vazifa asosan ijtimoiy maqsadlarni to'g'ri anglash va unga o'quvchilarni yo'naltirishdan iboratdir. Ushbu kasbning o'ziga xosligi shundaki u insonparvarlik, jamoaviylik va ijodiy mazmunga egadir. Aynan shu jihatlar bu kasbning asosiy vazifalarini belgilab beradi.

O'qituvchining ta'lim qonuniyatlarini amalga oshirish xususiyatlari

1. Insonparvarlik mazmuni. Pedagogikaga ikkita ijtimoiy vazifa mahkam bog'langan: adaptatsiya (ijtimoiy moslashuv) va insonparvarlik.

Ijtimoiy moslashuv vazifasi bolaning mavjud ijtimoiy muhit talablariga moslashishiga yordam berishdir. Insonparvarlik vazifasi esa bola shaxsining ijodiy rivojlanishini ta'minlashdan iboratdir. Bu vazifalarning anglangan holda oldinga surilishi madaniy taraqqiyotning barcha davrlari uchun xosdir. V.A.Suxomlinskiy qayd etgan edi: "Bizning asrimizni qanday atashlaridan qat'iy nazar biz Inson asriga o'tayapmiz. Hozirda biz boshqa davrlarga nisbatan inson ruhiyatiga nima kiritayapmiz? - aynan shu xususida ko'proq o'ylashimiz kerak bo'ladi".

2. Jamoaviylik mazmuni. Pedagogika kasbida alohida bir pedagogning o'quvchi tarbiyasiga qo'shgan sifat ulushini ajratish mushkuldir. Pedagogika kasbidagi jamoaviylik asosini anglash orqali pedagogik faoliyatdagi "jamlangan subyekt faoliyati" tushunchasi keng kirib bormoqda. Bunda keng ma'noda asosan maktabning yoki boshqa bir ta'lim muassasi jamoasining faoliyati tushuniladi. Shu bilan birga tor ma'noda bolalar tarbiyasi bilan bog'liq bo'lgan bir kichik guruhning faoliyati ham tushuniladi. A.S.Makarenko to'g'ri qayd etgan edi: "Tarbiyachilar jamoasi bo'lishi kerak. Qayerda tarbiyachilar jamoaga birlashmagan bo'lsa, bola tarbiyasiga nisbatan umumiy reja, umumiy yakdillik va aniq yondoshuv bo'lmasa u yerda hech qanday tarbiya jarayoni bo'lmaydi".

3. Ijodiylik mazmuni. O'qituvchi faoliyati mazmunini uning o'z ishiga ijodiy yondoshuv darajasi bilan aniqlash mumkin bo'ladi. Bu daraja esa o'z maqsadiga erishishda o'qituvchining ichki imkoniyatlaridan qanchalik ijodiy foydalana olishi bilan belgilanadi. O'qituvchining ijodiy imkoniyati bo'lsa uning faol mehnati natijasida yig'ilgan ijtimoiy tajribasi, pedagogik-psixologik bilimlari, mohir yechimlar topishga yordam beradigan yangi bilim, ko'nikma, g'oyalari, o'z malakasini rivojlantirishdagi yaratuvchanlik usullari zaminida shakllanadi. Pedagogik ijod namoyon bo'lish doirasi pedagogik faoliyatning barcha yo'nalishlarini: rejalashtirish, tashkil etish, amalga oshirish va tahlil etish kabilarni qamrab oladi. Zamonaviy pedagogikada ijodiy yondoshuv deganda turli o'zgaruvchan vaziyatlarda barcha muammolarni to'g'ri hal etish tushuniladi. Ijodkor pedagog o'zining shaxsiy va mehnat sifatlaridagi birligi bilan ajralib turadi va bu uning kreativligidan (yaratuvchan topqirligidan) dalolat beradi.

4. Kreativlik – bu betakror qadriyatlarni yaratadigan, nostandart qaror qabul qilish imkonini beradigan individual o'ziga xoslikdir. I.S.Gromov va V.A.Molyakolar kreativlikning yetti xil belgisini ajratib ko'rsatishadi: originallik, evristiklik, fantaziya, faollik, diqqatning jamlanganligi, haqqoniylik, sezgirlik. Ijodkor pedagog uchun, shuningdek, tashabbuskorlik, mustaqillik, fikrlash inersiyasini yenga olish qobiliyati, asl yangi narsani sezish va uni anglashga intilish, maqsadga erishishga bo'lgan yuqori ehtiyoj, assotsiatsiyalarning kengligi, kuzatuvchanlik, rivojlangan kasbiy xotira. Mutaxassisliklarning kasbiy guruhi – bu mutaxassisliklar majmui bo'lib, ular ijtimoiy foydali faoliyatning bir qadar barkaror turiga ko'ra birlashadi, o'zining yakuniy mahsuloti xarakteri, maxsus mehnat predmetlari va vositalari bilan farq qiladi.

5. Pedagogika mutaxassisligi – shu kasbiy guruh doirasidagi faoliyat turi bo'lib, ta'lim natijasida egallangan bilim, ko'nikma va malaka, orttirilgan tajribadir. U orqali o'zlashtirilgan kvalifikatsiyaga mos ravishda muayyan turdagi kasbiy-pedagogik topshiriqlarni qo'yish va hal etish mumkin. Shu o'rinda

pedagogik mutaxassisliklarning bir nechta ko'rinishlarini ajratish mumkin: predmet o'qituvchisi, ijtimoiy pedagog, qo'shimcha ta'lim pedagogi, tarbiyachi va boshqalar.

6. Pedagogik mutaxassisliklarga ajratish – pedagogik mutaxassisliklar doirasidagi muayyan faoliyat turi bo'lib, muayyan mehnat predmeti va mutaxassisning aniq vazifasi bilan bog'liq bo'ladi.

7. Pedagogik kvalifikatsiya – kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasi va turi bo'lib, u mutaxassisning muayyan turdagi topshiriqlarni hal eta olish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

Pedagogik mutaxassisliklar "Ta'lim" degan kasbiy guruhga birlashadi. Mutaxassisliklarni tabaqalashtirishda quyidagilar asos qilib olinadi:

A) predmetga oid bilimlar sohasi (adabiyot, kimyo, matematika va boshqalar);

B) shaxs rivojlanishining yosh davrlari (maktabgacha yosh, kichik maktab yoshi, o'smir va h.k.);

D) shaxs rivojlanishining psixofiziologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlari (eshitish, ko'rish, aqliy rivojlanishning buzilishi, deviant xulq-atvor).

Ko'rinib turibdiki, tarbiyachi degani bu alohida kasb emas. "Tarbiyachi" mutaxassislik ham, mutaxassisliklarga bo'linish ham bo'lishi mumkin. Pedagogik kasb ichida mutaxassisliklarga ajratish tarbiyaviy ishlar yo'nalishiga qarab (mehnat, estetik, huquqiy va h.k.) ham pedagogik faoliyat turlarini ajratish ikonini berdi. Bu esa o'z navbatida turli fan o'qituvchilari faoliyatida integratsiyani samarali qo'llashga yordam beradi.

O'sib borayotgan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash hozirgi jamiyatning dolzarb vazifalaridan biridir. Insondagi o'zidan begonalashuv jarayoni olidini olish va unda barkamol shaxsni shakllantiruvchi bilim, ko'nikmalarni tarbiyalab borish jarayoni o'z-o'zidan bo'lmaydi. U insonlar tomonidan bu yo'lda zarur moddiy-texnika bazani yaratish va ma'naviy sog'lom muhitni shakllantirish bo'yicha juda ko'p zahmat chekishni taqozo qiladi. Shu bilan birga ushbu ulkan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonida o'qituvchining yuqori kasbiy tayyorgarlik darajasi hamda uning samarali kasbiy mavqei ta'sirining ijobiyligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida ko'rib chiqilgan masalalar tahlilidan kelib chiqqan holda quyidagi xulosalarni keltirish mumkin bo'ladi:

1. Tarbiyachi – pedagogning samarali kasbiy mavqei bolalar ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishining muhim shartlaridan biridir. Bu tafakkur va faoliyat birligi natijasida yuzaga keladi va unda faoliyat tafakkur qadriyatlarining nazariy asoslarini real amalga oshirishga yo'l ochadi.

2. O'z kasbiga munosabat "nuqtayi nazari" tahlilidan kelib chiqqan holda pedagogik kasbiy mavqening quyidagi turlari tafsilotlarini alohida qayd etish mumkin bo'ladi: masofali, teng, kinetik va ijtimoiy turlar tafsilotlari. Ulardagi mezonlar esa yonida, birgalikda, o'zaro teng va ozgina oldinda kabi asoslar bilan belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonida insonparvar pedagogik mavqeining shakllanganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat insonparvarlikka yo'naltiruvchi tarbiya, balki insonparvarlik asosida qurilgan faoliyat tizimidir. Aynan shu tizim o'qituvchi faoliyatidagi barcha pog'onalar va bo'g'inlar "yo'nalish – maqsad – vazifalari"ni, usul-vositalarini, talab-mezonlarini hamda shart-sharoitlarini belgilab beradi. Shunday qilib, tarbiya jarayonida o'qituvchining o'quvchiga ta'siri insonparvarlik qadriyatlari bilan to'la sug'orilgan holda borishi kerak. Bu o'quvchining aqliy barkamol, axloqiy pok va jismoniy sog'lom bo'lishiga zamin yaratishi lozim bo'ladi.

4. O'qituvchida bolaga nisbatan insonparvarlik qadriyatlari asosida munosabatda bo'lish va uning kasbiy mavqeida insonparvarlik mavqei sifatida shakllanib borishi tarbiyaning samarali bo'lishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Chunki bunda ushbu samarali kasbiy pozitsiya tarbiya jarayonini ijobiy boshqarish mexanizmiga aylanadi. Bu yerda tarbiya jarayonida "nomiga – rasmiy" va "yuqoridan pastga" yo'nalgan munosabatlar (o'qituvchi tomondan bir tomonlama ravishda o'quvchilarda insoniylik ruhiyatini shakllantiruvchi "ruhiyat injenerlari" kabi avtoritar yondoshuvi) bo'lishining oldi olinadi. O'quvchilar esa tarbiya jarayonining teng ta'sir kuchiga ega bo'lgan subyektlariga aylanib boradilar.

5. Tarbiyachi – pedagogning kasbiy mavqeini o'rganib borish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu tadqiqot tizimi tarbiyachi – pedagog faoliyati to'g'ri anglangan jarayonmi (yoki u o'z vazifasini nomigagina bajarayotgan jarayonmi?) va tarbiyachi pedagogda qanday kasbiy qadriyatlar shakllanganligini (bu qadriyatlar unda mavjudmi yoki o'qituvchida befarq tushkunlik ustivormi? - degan savollarga javoblarni) aniqlashga yordam beradi.

O'sib borayotgan yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash hozirgi jamiyatning dolzarb vazifalaridan biridir. Insondagi o'zidan begonalashuv jarayoni olidini olish va unda barkamol shaxsni shakllantiruvchi bilim, ko'nikmalarni tarbiyalab borish jarayoni o'z-o'zidan bo'lmaydi. U insonlar tomonidan bu yo'lda zarur moddiy-texnika bazani yaratish va ma'naviy sog'lom muhitni shakllantirish bo'yicha juda ko'p zahmat chekishni taqozo qiladi. Shu bilan birga ushbu ulkan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot jarayonida o'qituvchining

yuqori kasbiy tayyorgarlik darajasi hamda uning samarali kasbiy mavqei ta'sirining ijobiyligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Yuqorida ko'rib chiqilgan masalalar tahlilidan kelib chiqqan holda quyidagi xulosalarni keltirish mumkin bo'ladi:

1. Tarbiyachi - pedagogning samarali kasbiy mavqei bolalar ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishining muhim shartlaridan biridir. Bu tafakkur va faoliyat birligi natijasida yuzaga keladi va unda faoliyat tafakkur qadriyatlarining nazariy asoslarini real amalga oshirishga yo'l ochadi.

2. O'z kasbiga munosabat "nuqtayi nazari" tahlilidan kelib chiqqan holda pedagogik kasbiy mavqening quyidagi turlari tafsilotlarini alohida qayd etish mumkin bo'ladi: masofali, teng, kinetik va ijtimoiy turlar tafsilotlari. Ulardagi mezonlar esa yonida, birgalikda, o'zaro teng va ozgina oldinda kabi asoslar bilan belgilanadi.

3. Tarbiya jarayonida insonparvar pedagogik mavqeining shakllanganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nafaqat insonparvarlikka yo'naltiruvchi tarbiya, balki insonparvarlik asosida qurilgan faoliyat tizimidir. Aynan shu tizim o'qituvchi faoliyatidagi barcha pog'onalar va bo'g'inlar "yo'nalish – maqsad – vazifalari"ni, usul-vositalarini, talab-mezonlarini hamda shart-sharoitlarini belgilab beradi. Shunday qilib, tarbiya jarayonida o'qituvchining o'quvchiga ta'siri insonparvarlik qadriyatlari bilan to'la sug'orilgan holda borishi kerak. Bu o'quvchining aqliy barkamol, axloqiy pok va jismoniy sog'lom bo'lishiga zamin yaratishi lozim bo'ladi.

4. O'qituvchida bolaga nisbatan insonparvarlik qadriyatlari asosida munosabatda bo'lish va uning kasbiy mavqeida insonparvarlik mavqei sifatida shakllanib borishi tarbiyaning samarali bo'lishida muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Chunki bunda ushbu samarali kasbiy pozitsiya tarbiya jarayonini ijobiy boshqarish mexanizmiga aylanadi. Bu yerda tarbiya jarayonida "nomiga – rasmiy" va "yuqoridan pastga" yo'nalgan munosabatlar (o'qituvchi tomondan bir tomonlama ravishda o'quvchilarda insoniylik ruhiyatini shakllantiruvchi "ruhiyat injenerlari" kabi avtoritar yondoshuvi) bo'lishining oldi olinadi. O'quvchilar esa tarbiya jarayonining teng ta'sir kuchiga ega bo'lgan subyektlariga aylanib boradilar.

5. Tarbiyachi – pedagogning kasbiy mavqeini o'rganib borish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu tadqiqot tizimi tarbiyachi – pedagog faoliyati to'g'ri anglangan jarayonmi (yoki u o'z vazifasini nomigagina bajarayotgan jarayonmi?) va tarbiyachi pedagogda qanday kasbiy qadriyatlar shakllanganligini (bu qadriyatlar unda mavjudmi yoki o'qituvchida befarqlik va tushkunlik ustivormi? - degan savollarga javoblarni) aniqlashga yordam beradi. Ushbu ilmiy maqolamizda keltirilgan ma'lumotlar va olingan natijalar bo'yicha qilingan xulosalar pedagogik faoliyatni diagnostika qilish, uning motitoringini o'tkazish hamda o'qituvchi-pedagoglarning muntazam o'z kasbiy mahoratlarini oshirib borishlariga qaratilgan tadbirlarda, seminar-treninglarda, oliy ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv kurslari va maxsus kurslarda foydalanish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar

1. Пронина Е.Н., Лукашевич В.В. Психология и педагогика // Учебник для студентов ВУЗов. – М.: "Элит", 2014.
2. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Михенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: "Школьная пресса", 2014.
3. Котов В. Воспитательная работа в школе: опыт и проблемы. – СПб.: Сев.сияние, 2003.
4. Ziyomuhhammadov B., Abdullayeva Sh. Ilg'or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot // Ma'naviyat asoslari darsi asosida ishlangan uslubiy qo'llanma. – T., 2011.
5. Xo'jayev N. va boshqalar. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T.: "Fan", 2012.
6. Амонашвили Ш. Личностно-гуманная основа педагогической профессии. -Минск, 2012.–С 27.
7. Bekmurodov A. va b. O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish yillarida.1-qism. Makroiqtisodiy siyosat va iqtisodiy islohotlar. – T.: TDIU, 2015.
8. Боровиков Л.И. Как подготовить самоанализ профессиональной деятельности//Воспитание школьников. - 2004. - №5.
9. Rahimov. B. Bo'lajak o'qituvchida kasbiy madaniy munosabatlarning shakllanishi // Nomzodlik dissertatsiyasi. – T., 2004.
10. Rajabova S. Kasb-hunar kolleji o'qituvchisining kasbiy mahoratini oshirishning tashkiliy pedagogik asoslari // Nomzodlik dissertatsiyasi. -T., 2004.
- 11.Nuriddinov B. Kasb ta'limi o'qituvchilari malakasini oshirishda faol o'qitish metodlaridan foydalanishning ilmiy pedagogik asoslari // Nomzodlik dissertatsiyasi. – T., 2002.